

РОЗДІЛ 9

СУДОУСТРІЙ; ПРОКУРАТУРА ТА АДВОКАТУРА

УДК 343.13

ПРОКУРАТУРА З НАГЛЯДУ ЗА ДОДЕРЖАННЯМ ЗАКОНІВ У ВОЄННІЙ СФЕРІ: ДОСВІД РЕФОРМУВАННЯ УКРАЇНИ

Козачук О.С.,
аспірант кафедри цивільно-правових дисциплін
Національна академія прокуратури України

Досліджено окремі аспекти діяльності прокуратури з нагляду за додержанням законів у воєнній сфері. Зроблено висновок про доцільність збереження існуючих повноважень прокурора у військовій сфері в майбутньому.

Ключові слова: прокуратура, військова прокуратура, прокуратура з нагляду за додержанням законів у воєнній сфері, європейські стандарти, реформування.

Козачук Е.С. / ПРОКУРАТУРА ПО НАДЗОРУ ЗА СОБЛЮДЕНИЕМ ЗАКОНОВ В ВОЕННОЙ СФЕРЕ: ОПЫТ РЕФОРМИРОВАНИЯ УКРАИНЫ / Национальная академия прокуратуры Украины, Украина

Исследованы отдельные аспекты деятельности прокуратуры по надзору за соблюдением законов в военной сфере. Сделан вывод о целесообразности сохранения существующих полномочий прокурора в военной сфере в будущем.

Ключевые слова: прокуратура, военная прокуратура, прокуратура по надзору за соблюдением законов в военной сфере, европейские стандарты, реформирование.

Kozachuk O.S. / THE OFFICE OF PUBLIC PROSECUTOR ON SUPERVISION OF OBSERVANCE OF LAWS IN MILITARY SPHERE: EXPERIENCE OF REFORMING UKRAINE / National Academy of Prosecution of Ukraine, Ukraine

For a complete and comprehensive study of the problems of supervision of prosecution bodies on supervision of observance of laws in the military sphere over observance of legislation on the rights and freedoms of man and citizen, including military personnel, it is necessary to trace the path of the reform of the prosecution bodies of Ukraine in General and the prosecution bodies on supervision of observance of laws in the military sphere, in particular, first and foremost, the emergence and transformation of their human rights functions.

The prosecution bodies on supervision of observance of laws in the military sphere is an integral part of the prosecutorial system of Ukraine. Acting as a link in an integrated system, office of public Prosecutor on supervision of observance of laws in the military sphere on behalf of the state to exercise effective influence on the strengthening of law and order in the Armed Forces of Ukraine, other military units and the military-industrial complex of the state, strengthen their fighting ability and readiness, protects the rights, freedoms and legitimate interests of servicemen, persons of civilian personnel of military units and military organizations.

One purpose of the article is to acquaint Ukrainian specialists in law with the requirements of European standards regarding the activity of the service of charges, coercion which must be the ultimate goal of reforming the national Prosecutor's office. You cannot borrow European, proven and time, and more importantly, numerous tests on conformity to the rule of law standards and to leave the current almost unchanged Soviet system of prosecution.

Another aim of the article is a comparative legal analysis of the structure and elements of organization of work of the military prosecutors of the States-participants of CIS by example of the Republic of Belarus and Ukraine with the purpose of analysis and proposals for their reform, improvement of functions according to the proposed draft law of Ukraine «On Prosecutor's office». To try to offer their vision on the place of the Prosecutor's supervision over observance of laws in the military sphere, in the system of the Prosecutor's office of Ukraine and the law enforcement machinery of the state, judging from the large range of powers and the results of many years of fruitful work of the military prosecutors in the interests of the state and citizens.

Now Ukraine expects the conclusions of the Venice Commission regarding the new draft Law of Ukraine «On Prosecutor's office». According to the latest requirements of the European community on the elimination of specromarmatura Ukraine to solve this issue as in Ukraine, and Belarus, in our opinion, should be developed with consideration of the following factors.

First, liquidation of military prosecutors may result in dismissal from the prosecution professionally trained personnel, are entitled to the pension. Secondly, we believe, no need to argue the necessity of preserving the functions of public prosecutions in military formations of the state and it is obvious.

That is why we offer in both the structure of the General Prosecutor's office and territorial Prosecutor's offices the regional level, on the basis of the military Prosecutor's offices, and to create an independent Department. On these bodies to be responsible for the organization of prosecutions over the observance of laws in the Armed Forces of Ukraine and other military formations within the corresponding territory, region.

Key words: the Prosecutor's office, military Prosecutor, Prosecutor supervision over observance of laws in the military sphere, European standards, reforming.

Для повного і всебічного дослідження проблем нагляду органів прокуратури з нагляду за додержанням законів у воєнній сфері, за дотриманням законодавства про права і свободи людини та громадянина, в тому числі і військово-вслужбовців, необхідно простежити шлях реформування як органів прокуратури України в цілому, так і органів прокуратури з нагляду за додержанням законів у воєнній сфері зокрема, і, в першу чергу, виникнення і перетворення їх правозахисних функцій.

Органи прокуратури з нагляду за додержанням законів у воєнній сфері є невід'ємною частиною прокурорської системи України. Діючи в якості ланки єдиної системи, прокуратура з нагляду за додержанням законів у воєнній сфері від імені держави здійснює ефективний вплив на зміцнення законності та правопорядку у Збройних Силах України, інших військових формуваннях та оборонно-промислового комплексі держави [1, с. 1], сприяє зміцненню їх боєздатності та боєготовності, охороняє права, свободи

та законні інтереси військовослужбовців, осіб цивільного персоналу військових частин та воєнних організацій.

В основі діяльності органів прокуратури, включаючи прокуратуру з нагляду за додержанням законів у воєнній сфері, знаходяться єдині цілі і принципи. Прокурорський нагляд єдиний за своїм змістом. Тим не менш діяльність органів прокуратури з нагляду за додержанням законів у воєнній сфері відрізняється характерними особливостями, зумовленими багатьма в чому специфічними умовами, в яких вона здійснюється. У зв'язку із цим прокурори з нагляду за додержанням законів у воєнній сфері наділені законом додатковими до загальних повноваженнями. При здійсненні таких повноважень, прокурорам з нагляду за додержанням законів у воєнній сфері необхідно враховувати положення діючих багаточисельних підзаконних актів, актів військового управління, будувати свою роботу з урахуванням його принципів. Так, відповідно до вимог частини 5 статті 17 Конституції України [2] держава забезпечує соціальний захист громадян України, які перебувають на службі у Збройних Силах України та в інших військових формуваннях, а також членів їхніх сімей. Адже військова служба є специфічним видом державної служби, яка має певні особливості, а саме: діяльність військовослужбовців, які виконують конституційний обов'язок по захисту Вітчизни, нерідко пов'язана з ризиком для життя; увесь військовий устрій, побут і діяльність військовослужбовців детально регламентовані, на них покладається підвищена юридична відповідальність; військовослужбовці через особливості їх служби обмежуються в цивільних, особистих, політичних і соціально-економічних правах [3, с. 2].

В доктрині внесок у використання досягнень науки прокурорського нагляду, в тому числі і воєнній сфері, зробили такі вітчизняні та зарубіжні вчені та практики, як: В.І. Басков, С.М. Блажівський, П.П. Богущий, Ю.М. Війтев, Ю.С. Винокуров, Л.М. Давиденко, В.В. Долежан, В.А. Занфіров, О.О. Зархін, П.М. Каркач, М.М. Карпов, М.В. Козьяков, М.В. Косюта, О.М. Литвак, І.С. Марочкін, О.Р. Михайленко, М.І. Мичко, І.О. Папуша, А.Г. Пришко, М.В. Руденко, Г.П. Середа, В.В. Сухонос, В.Я. Тацій, О.М. Толочко, М.С. Туркот, М.К. Якимчук та інші.

З проголошенням у серпні 1991 року незалежності Україна почала будувати суверенну, демократичну, соціальну і правову державу. Розгорнулася нова сторінка і в історії прокуратури. В Декларації про державний суверенітет України від 16 липня 1990 року було проголошено, що найвищий нагляд за точним і однаковим виконанням законів здійснює Генеральний прокурор Української РСР, якого призначає Верховна Рада УРСР. Перед нею він відповідальний і лише їй підзвітний [4, с. 686]. Адже депутати, проголосивши незалежність України, розуміли, що побудувати демократичну правову державу можна лише тоді, коли всі будуть виконувати нові закони. Нагляд за додержанням законодавства був покладений на нову прокуратуру, створену в незалежній Україні. На думку В. Сухоноса, прикро, що в процесі подальшої розбудови значному реформуванню були піддані, як і в інших правоохоронних органах, організація і діяльність органів прокуратури. Перевірене на практиці положення пізніше не знайшло відображення в Конституції України, хоча в Декларації дохідливо було записано, що вона є основою для нової Конституції і законів України [5, с. 228].

Україна першою серед республік колишнього СРСР 05 листопада 1991 року прийняла Закон «Про прокуратуру» [6, с. 794], в якому були визначені завдання, функції та повноваження органів прокуратури незалежної України. Слід відзначити, що він не передбачав існування військової прокуратури. Лише 30 січня 1992 року Постановою Верховної Ради України №2076-ХІІ всі військові прокуратури, дислоковані на території України, з 01 лютого 1992 року підпорядковувались Генеральному прокурору України. Для керівництва та контролю за діяльністю військових

прокуратур Наказом Генерального прокурора В.І. Шишкіна від 06 лютого 1992 року № 133 відповідно до ст. 14 Закону України «Про прокуратуру» в доповнення до наказу № 1464 від 27 грудня 1991 року «Про зміну структури Генеральної прокуратури України» вперше в історії нашої держави у складі апарату Генеральної прокуратури утворено управління нагляду за додержанням законів у Збройних силах та у оборонній промисловості. Нова редакція Закону України «Про прокуратуру» була затверджена 26 листопада 1993 року. Зміни були внесені 21 березня 1995 року [7, с. 71] і 05 жовтня 1995 року, 21 грудня 2000 року, 12 липня 2001 року, 10 і 17 січня 2002 року [8, с. 26] і т.д. При цьому важливо відзначити, що Закон «Про прокуратуру» передбачав організацію і порядок діяльності органів прокуратури в умовах тогочасних підходів та перетворень, що відбувались в суспільно-політичному житті України [9, с. 1-3].

Як слушно відзначають вітчизняні дослідники цієї проблематики, М.В. Руденко [10, с. 96], М.К. Якимчук [11, с.55], М.В. Косюта [12, с. 13-28] та інші, Основний Закон все ж таки зберіг органи прокуратури як єдину централізовану систему і те, що організація і порядок діяльності органів прокуратури визначаються окремим законом. Тому, вирішуючи питання про перспективи розвитку органів прокуратури, необхідно, на наш погляд, мати на увазі, що основна її функція, яка була і поки що є, – виявляти порушення закону та вживати заходів щодо їх усунення – не має антидемократичної мети, а реально відповідає високим стандартам правової держави [13, с. 23].

Тому, однією із цілей статті є ознайомлення українських фахівців у галузі права із вимогами європейських стандартів щодо діяльності служб обвинувачення, приведення до яких повинно стати кінцевою метою реформування вітчизняної прокуратури. Адже не можна запозичувати європейські, перевірені практикою і часом, а головне – численними тестами на відповідність принципу верховенства права стандарти, і залишити діючою майже без змін радянську систему прокуратури.

Іншою метою статті є порівняльно-правовий аналіз структури та елементів організації роботи військових прокуратур держав-учасниць СНД на прикладі Республіки Білорусь та України з метою аналізу та пропозицій по їх реформуванню, удосконаленню функцій відповідно до запропонованого проекту Закону України «Про прокуратуру»; запропонувати своє бачення на місце прокуратур з нагляду за додержанням законів у воєнній сфері в системі прокуратури України та всього правоохоронного механізму держави, судячи із великого спектру повноважень і результатів багаторічної плідної роботи військових прокурорів в інтересах держави і громадян.

Історичний досвід і сучасна політична практика беззаперечно доводять, що Збройні Сили та інші військові формування протягом тривалого часу залишатимуться необхідним атрибутом держави та важливим засобом захисту національних інтересів. Також одним із основних суб'єктів забезпечення національної безпеки визначено прокуратуру України, яка на сучасному етапі розвитку українського суспільства залишається гарантом дотримання законності у державі. В умовах запровадження у діяльність правоохоронних органів сучасних демократичних засад виникає необхідність втілення у життя передових досягнень світової практики [14, с. 10] як в межах кримінального провадження, так і поза його межами, засобів сприяння підвищенню його оперативності, ефективності та справедливості.

У сучасних умовах, коли зберігаються і навіть наростають серйозні загрози стану правопорядку в країні, прокуратура, як один із гарантів законності, не тільки має існувати, а роль її в державному механізмі повинна бути посилена. Прокуратура покликана відігравати провідну роль у реалізації правової політики держави для протидії

злочинності [15, с. 5]. Роки, що минули, стали часом серйозних випробувань як для всієї системи прокуратури, так і для органів військової прокуратури включно. Довелося вирішувати складні завдання, серед яких – переосмислення місця і ролі органів військової прокуратури, функціональне та структурне реформування з метою приведення їх у відповідність з вимогами сьогодення та підвищення престижу прокурорської професії.

Безумовно питання подальшої діяльності цих органів не просте, вимагає виваженого погляду у перспективу. Тому до його вирішення необхідно підійти комплексно, ґрунтовно, врахувати усі думки, без суб'єктивності та на користь державі. А, найголовніше, важливою складовою, від якої ми маємо відштовхуватися, є ефективність роботи, насамперед, в пріоритетних напрямках. Водночас вимоги щодо підвищення ефективності нагляду у цьому напрямі вимагають системних змін в організації роботи прокуратур з нагляду за додержанням законів у воєнній сфері.

Реформування органів прокуратури залишається одним із зобов'язань України, не виконаним нашою державою перед вступом до Ради Європи. У підпункті (v) пункту 11 Висновку № 190 (1995) від 26 вересня 1995 року Парламентської Асамблеї Ради Європи щодо заявки України на вступ до Ради Європи зазначається, що «роль та функції прокуратури будуть змінені (особливо щодо здійснення загального контролю за законністю) шляхом перетворення цієї інституції в орган, який відповідатиме стандартам Ради Європи» [16, с. 5].

При ухваленні Конституції України у 1996 році прокуратура була позбавлена двох функцій – нагляду за додержанням і застосуванням законів та попереднього слідства. Однак органи прокуратури продовжують виконувати ці функції на підставі пункту 9 Перехідних положень Основного Закону. Хоча конституційні умови, за яких було можливим фактичне збереження зазначених повноважень, вже виконані або будуть виконані найближчим часом. Йдеться про те, що здійснення нагляду прокуратури за законністю ставилося в залежність від «введення в дію законів, що регулюють діяльність державних органів щодо контролю за додержанням законів». Так, Закон України «Про центральні органи виконавчої влади» від 17 березня 2011 року визначає особливості створення та функціонування інспекцій як органів, більшість функцій яких становлять контрольні-наглядні функції за дотриманням актів законодавства. Ухвалення ж нового Кримінального процесуального кодексу України сформує нову систему досудового розслідування і означатиме необхідність позбавлення прокуратури функцій попереднього слідства.

Від моменту вступу України до Ради Європи низка її інституцій (Європейський суд з прав людини, Парламентська Асамблея, Комітет Міністрів, Венеціанська комісія, Консультативна рада європейських обвинувачів) вже направила значну кількість документів, у яких викладено нові стандарти діяльності служб обвинувачення. Переважна більшість цих вимог Ради Європи невідома широкому загалу фахівців та іншим зацікавленим особам у нашій державі, а це ускладнює змістовність і якісність дискусій про напрями реформування прокуратури в Україні.

Прийняття закону про прокуратуру має відбуватися ще до закінчення тривалого конституційного процесу, пов'язаного з роботою щойно сформованої Конституційної асамблеї. Але в такому разі закон не може й, звісно, не суперечити чинній Конституції. Забігаючи трохи наперед, погоджуюсь із думкою С. Ківалова [15, с. 6] і вважаю за доречне у нормах майбутнього Основного Закону, присвячених прокуратурі, взагалі не передбачати перелік функцій прокуратури. Це дасть змогу вирішувати зазначені питання в законодавчому порядку з урахуванням мінімальних обставинки і потреб держави.

В державах-учасниках СНД прокуратура являє собою самостійний орган державної влади. Тим не менш її

конституційний статус характеризується неоднозначно. Так, суттєво відрізняються положення про прокуратуру і в Конституціях України і Білорусі, хоча і та, і інша поміщають їх в окремих розділах і главах, а не всередині розділу або глави про правосуддя, суди. Якщо Конституція Білорусі (ст. 125), як і Конституції ряду інших держав СНД, покладає на прокуратуру обов'язок нагляду за точним і однаковим виконанням законів, декретів, указів та інших нормативних актів міністерствами і іншими підвідомчими уряду органами, місцевими представницькими та виконавчими органами, підприємствами, установами та організаціями, громадськими об'єднаннями, посадовими особами та громадянами, а також нагляду за відповідністю судових рішень [17], то стаття 121 Конституція України [2], як і конституції деяких інших держав СНД, не передбачає таких функцій [18].

Хотілося б підкреслити, що в Україні, як і в Росії, Білорусі діяльність прокуратури була зумовлена історичними та об'єктивними потребами. Основна з них полягає в тому, що прокуратура є змішаного, тобто наглядово-обвинувального типу і виконує функції як нагляду за виконанням законів, так і кримінального переслідування. Наявність такого типу прокуратури в Україні, її організація, функції та напрямки діяльності залежать від соціальних, економічних, політичних та інших життєвих умов, менталітету нації.

Про результативність та ефективність діяльності прокурорських працівників у військовій сфері, необхідність збереження такого напрямку діяльності, широкого кола повноважень неодноразово наголошувалося такими вітчизняними вченими і практиками, як Г.П. Серeda, Пришко А.Г., Богуцький П.П., Папуша І.О., Зархін О.О. та багатьма іншими.

Так, якщо брати окремі показники правозахисної діяльності прокуратур (в оборонно-промисловому комплексі) за січень – червень 2013 року, то прокурорами з нагляду за додержанням законів у воєнній сфері за результатами перевірок внесено до Єдиного реєстру досудових розслідувань 79 кримінальних проваджень, збитки у яких становлять понад 150 млн.грн. (у 2012 році – 26 кримінальних справ). Спеціалізованими прокурорами винесено 851 постанову про проведення перевірок з питань нагляду за додержанням законодавства на підприємствах оборонно-промислового комплексу. За наслідками розгляду внесених прокурорами 402 (у 2012 – 149) актами реагування притягнуто до відповідальності 295 (у 2012 – 146) посадових осіб (з них 137 – органів державної виконавчої влади та 7 – органів державного контролю), відшкодовано коштів та соціальних виплат на загальну суму понад 251,5 млн.грн. (у 2012 – 65 млн.грн.) (до бюджету – 10,1 млн. грн., (у 2012-3,8) 47,9 млн. грн. – у сфері економіки, 155,1 млн. грн. – соціальних виплат).

Безумовно, питання подальшої діяльності такого органу не просте. На нашу думку, важливою складовою, від якої ми маємо відштовхнутися, є ефективність роботи, насамперед на пріоритетних напрямках. За весь час реформування військових прокуратур, керівники останніх відповідально підійшли до усунення тих недоліків у роботі, які мали місце. Намагалися не накопичувати проблеми, а поступово їх вирішувати. Цьому сприяла чітка відомча регламентація роботи останніх 2012-2013 років, визначена у галузевих наказах Генерального прокурора України від 04 квітня 2012 року № 12гн «Про особливості діяльності військових прокуратур» та від 12 квітня 2013 року № 12гн «Про особливості діяльності прокуратур з нагляду за додержанням законів у воєнній сфері», Регламентах Головного Управління нагляду за додержанням законів у воєнній сфері та прокуратур регіонів відповідно.

Хочеться також зазначити, що відповідно до Прикінцевих положень Кримінального процесуального кодексу, військові злочини, по яких проводилося дізнання органа-

ми Служби правопорядку, будуть розслідуватися слідчими спеціалізованих прокуратур з нагляду за додержанням законів у воєнній сфері до початку діяльності Державного бюро розслідувань України, але не пізніше 5 років від дня набрання кодексом чинності. З початком діяльності вказаної установи розслідування військових злочинів належатиме до компетенції слідчих органів внутрішніх справ. Загалом до підсумками роботи Головного управління у першому півріччі 2013 року, застосування нового Кримінального процесуального кодексу України та пов'язаних з цим питань впровадження Єдиного реєстру досудових розслідувань потребували напруженої роботи кожного правоохоронного органу та вжиття заходів координаційного характеру.

Якщо ж розглядати нормативно-правові положення Закону Республіки Білорусь від 08 травня 2007 року «Про прокуратуру Республіки Білорусь» (надалі Закону) [19], (статті 16, 72-73 Закону) єдиною і централізовану систему органів прокуратури складають Генеральна прокуратура Республіки Білорусь, прокуратури областей, міста, Мінська і прирівняні до них спеціалізовані прокурори, які є юридичними особами, прокуратури районів, районів в містах, міст, міжрайонні та прирівняні до них спеціалізовані транспортні та міжгарнізонні військові прокуратури «...». Систему військових прокуратур складають Білоруська військова прокуратура, підпорядковані їй міжгарнізонні та прирівняні до них військові прокуратури «...».

Відповідно до українського законодавства систему прокуратур з нагляду за додержанням законів у воєнній сфері складають Головне управління нагляду за додержанням законів у воєнній сфері, прокуратури регіонів з нагляду за додержанням законів у воєнній сфері та підпорядкованим їм прокуратури [1, с. 1].

Наразі Україна очікує висновків Венеціанської комісії стосовно нового проекту Закону України «Про прокуратуру». Згідно останніх вимог європейської спільноти про ліквідацію спецпрокуратур в Україні вирішення такого питання як в Україні, так і в Білорусі, на нашу думку, має відбуватися з урахуванням наступних чинників.

По-перше, ліквідація військових прокуратур може призвести до звільнення з органів прокуратури професійно підготовлених кадрів, які мають право на пенсію. По-друге, вважаємо, немає особливої потреби наводити аргументи необхідності збереження функції прокурорського нагляду у збройних формуваннях держави, це – очевидно.

А тому, пропонуємо в як в структурі Генеральної прокуратури України, так і в територіальних прокуратурах обласного рівня, на базі військових прокуратур, створити самостійні підрозділи. На ці органи покласти відповідальність за організацію прокурорської діяльності за додержанням законів у Збройних Силах України та інших військових формуваннях у межах відповідної території, області.

ЛІТЕРАТУРА

1. Про особливості діяльності прокуратур з нагляду за додержанням законів у воєнній сфері: Наказ Генерального прокурора України від 12 квітня 2013 року № 12 гн [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.gp.gov.ua/ua/gi.html?_m=publications&_t=rec&id=94102
2. Конституція України : наук.-практ. коментар / [В. Б. Аверьянов, О. В. Батанов, Ю. В. Баулін та ін.]. – Х. : Право; К. : Ін. Юре, 2003. – 808 с.
3. Методичні рекомендації з питань організації здійснення нагляду за додержанням і застосуванням законодавства про соціальний і правовий захист військовослужбовців та членів їх сімей. – Львів : Прокуратура Західного регіону України з нагляду за додержанням законів у воєнній сфері. – 2011. – 33 с.
4. Хрестоматія з історії держави і права України. – К., 1997. – Т. 2. – 686 с.
5. Сухонос В. В. Організація і діяльність прокуратури в Україні : історія і сучасність: Монографія / В. В. Сухонос. – Суми : ВДТ «Університетська книга», 2004. – 348 с.
6. Відомості Верховної Ради України. – 1991. – № 53. – Ст. 794.
7. Там само. – 1995. – № 11. – Ст. 71.
8. Там само. – 1995. – № 34. – Ст. 26.
9. Давиденко Л. Ціль, завдання і функції прокуратури / Л. Давиденко. – Харків, 1992. – С. 1-3.
10. Руденко Н. Прокуратура України в свете реализации положений новой Конституции Украины / Н. Руденко // Государство и право. – 1997. – № 6. – С. 96.
11. Якимчук М. Проблеми управління в органах прокуратури України : теорія і практика / М. Якимчук. – К., 2001. – С. 55.
12. Косюта М. Прокурорська система в Україні в умовах демократичного суспільства / М. Косюта. – Одеса, 2002. – С. 13-28.
13. Давиденко Л. Загальний нагляд прокуратури : минуле, сучасне, майбутнє / Л. Давиденко, Є Суботін, О. Черв'якова, І. Марочкін // Право України. – 1996. – № 10. – С. 23.
14. Прокурорський нагляд за додержанням законів у воєнній сфері / за заг. ред. Г. П. Середи. – К. : Алерта, 2013. – 230 с.
15. Ківалов С. Сильна прокуратура по-європейськи – вимога часу / С. Ківалов // Голос України. – 2012. – № 104(5354). – С. 5-6.
16. Статус органів публічного обвинувачення: міжнародні стандарти, зарубіжне законодавство і пропозиції щодо реформування в Україні / за заг. редакцією О. А. Банчука. – К. : Атіка, 2012. – 624 с.
17. Конституція Республіки Беларусь : Закон Республіки Беларусь от 15 марта 1994 года [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.pravo.by/main.aspx?guid=6351>
18. Енгибарян Р. В. Конституционное право : Учебник для вузов / Р. В. Енгибарян, Э. В. Тадевосян. – М. : Юристъ, 2000 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.bibliotekar.ru/konstitucionnoe-pravo-1/224.htm>
19. О прокуратуре Республики Беларусь : Закон Республики Беларусь от 08 марта 2007 года № 220-3 [Електронний ресурс]. – Режим доступа : http://www.newsby.org/documents/laws/2012/zakon_by2012_0657.htm